

Ephraim Gerhards
Phil. M. und J. U. C.
Unvorgreiflicher Begrief
Vom
Verstand
und
Willen
Des Menschen/
und
Derselben Ausbesserung/
Zur Erläuterung
Derer Lehr-Sätze/
Welche hiervon
In
Des Herrn Geh. Raths Thomasii
Einleitung und Ausübung
Der Sitten-Lehre
befindlich sind/
Ans Licht gegeben.

HALLE/
Druckts und verlegt bey Christ. Salfelds Wittwe. 1708.

Ephraim Gerhards

UNVORGREIFLICHER BEGRIEF VOM VERSTAND UND WILLEN DES MENSCHEN

EENVOUDIGE VISIE AANGAANDE VERSTAND EN WIL VAN DE MENS

1 7 0 8

vertaling:

Ruud Muschter
∴

Groningen

muschter@home.nl
www.archive.org

18 november 2016

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING VAN DE VERTALER

De stelling van de auteur (1682-1718) is interessant, namelijk dat zowel het verstand als de wil een actieve en een passieve rol speelt bij de beslissingen die wij nemen, en dat verstandelijk inzicht in ons handelen geen garantie is dat wij onze wilskracht overeenkomstig inrichten. Het verschil tussen actief en passief wordt door de auteur gekenmerkt door een van buiten komende prikkel, en een van binnen komende aandrang. Dit lijkt mij echter een kunstmatig onderscheid te zijn. In beide gevallen moet er immers een eerste oorzaak zijn, die vervolgens het verstand in beweging brengt. In die zin is het verstand altijd een entiteit die vanuit een passieve toestand actief wordt gemaakt.

Hij stelt ook, dat er vele tegenstrijdige visies zijn, die volgens hem opgelost kunnen worden wanneer de opponerende partijen zich duidelijk gaan uitdrukken en de kwestie met open ogen willen aanschouwen. Dat lijkt mij in filosofische kwesties een nogal overbodige stellingname. Want nog afgezien van de vraag of men dan de verschillende inzichten zou kunnen overbruggen, gaat het hier niet om natuurkunde in de gebruikelijk zin van het woord. Hoewel ook in de ‘psychische natuurkunde’ processen kunnen worden beschreven, is hun interpretatie verre van eenduidig; leiden ze niet tot vast omschreven natuurkundige formules; en vormen meningsverschillen net zoals in de andere wetenschappen een kenmerk van de filosofie en de andere geesteswetenschappen.

Volgens de auteur moeten er vijf vragen worden gesteld, die hij in dit werk tracht te beantwoorden. Daarbij geeft hij allereerst aan, dat men niet moet proberen om het verstand en de wil een rangorde van belangrijkheid te geven. Heel mooi verwoordt hij hun onderlinge rol, wanneer hij opmerkt dat ze in hun strijd om de suprematie tamelijk hoffelijk met elkander omgaan.

Zowel het verstand als de wil vertonen evenwel gebreken die verholpen moeten worden, aldus de auteur. Welk van beide kan de ander aansturen, en welk is verantwoordelijk voor het “verderf” van de mens.

Zijn slotopmerking is nogal raadselachtig. Hij zegt: “En ik vrees niet, dat uit de zo gevestigde grondbeginselen enige meningen moeten volgen die gevaarlijk zijn voor de heilige godgeleerdheid, of de wetten van de staat, of de regels van het gezonde verstand.” Waarom het dispuut een gevaar zou kunnen vormen voor de staatswetten, is onduidelijk.

- - -

De auteur is op een ongebruikelijke wijze met de inhoudsopgave omgesprongen. Allereerst plaatst hij die na een voorwoord. Vervolgens geeft hij eerst de omschrijving van de paragraaf, en daarna het paragraafnummer waarnaar wordt verwezen, in plaats van omgekeerd. Ten derde zet hij in de tekst alleen de paragraafnummers, en herhaalt hij daar niet de titel zoals die in de inhoudsopgave verschijnt. Tot slot geeft hij de paragrafen 17 en 18, 47 en 48, 50 t/m 53, 60 en 61, en 83 en 84 dezelfde titel. Het zeer lange kopje boven § 33, is tot slot nagenoeg gelijk aan de inhoud onder dat kopje.

Ik heb een gangbaardere inhoudsopgave gemaakt, dus aan het begin van alles, met de gebruikelijke opbouw. Tevens is nu een daarmee sporend kopje gemaakt boven elke paragraaf.

Het werk zelf is ongewoon opgebouwd. Het bestaat steeds uit een aantal korte zienswijzen die in de genoemde paragrafen zijn onderverdeeld. Dat leest niet erg plezierig en doet het betoog verbrokkeld overkomen.

De term ‘Begrief’ uit de titel kan worden vertaald met ‘begrip’, maar in de context is soms ook ‘visie’ mogelijk.

De term ‘Verderb’ kan worden vertaald met ‘verderf’ of ‘verdorvenheid’, afhankelijk van de context.

Ruud Muschter

BRONVERMELDING

1708

http://digitale.bibliothek.uni-halle.de/urn/urn:nbn:de:gbv:3:1-347152

VOLLEDIGE TITEL

Ephraim Gerhards Phil. M. und J. U. C.
Unvorgreiflicher Begrief
Vom
Verstand
und
Willen
Des Menschen /
und
Derselben Ausbesserung
Zur Erläuterung
Derer Lehr-Sätze /
Welche hiervon
Jn
Des Herrn Geh. Raths Thomasii
Einleitung und Ausübung
Der Sitten-Lehre
befindlich sind /
Ans Licht gegeben.

HALLE

Druckts und verlegt bey Christ. Salfelds Wittwe. 1708.

(Ephraim Gerhards Phil. M. en J. U. C.[1]
Eenvoudige visie
over
het verstand
en
de wil
van de mens,
en
diens verbetering
ter verheldering
van hun leerstelling,
die hiervan
in
de inleiding en uitoefening
van de heer Thomas Rath, geheimraad
van de zedenleer
te vinden is,
gepubliceerd.

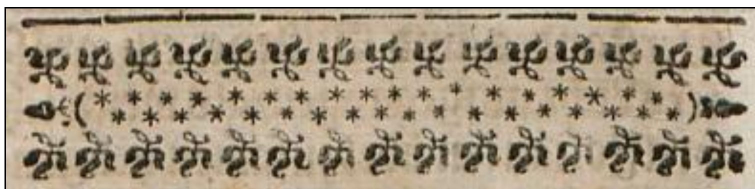
HALLE

Gedrukt en uitgegeven door de weduwe van Christ. Salfeld.
1708.)

---

[1] ‘Juris Utriusque Cultor’, doctor in het burgerlijk en kerkelijk recht.

VOORWOORD VAN DE AUTEUR

Zeer geëerde lezer,

Enige jaren geleden heb ik, nadat ik van het onderwijzen der studerende jeugd mijn professie moest maken, mij verstout om op de zeer beroemde Academie van Jena verscheidene malen enkele opgewekte inborsten die leerstellingen uit te leggen, welke de heer geheimraad Thomasius s.s.t.t.[2] in zijn Verstands- en Zedenleer[3] aan de geleerde wereld ter ondersteuning van de waarheid heeft gepresenteerd. Daarbij heb ik mij ook zoveel meer op mijn gemak gevoeld naarmate ik meer zag, dat mij daardoor van dag tot dag voor mijzelf in het verbeteren van mijn verstand en wil een groot licht opging, alsof ik vele folianten met slecht samenhangende opvattingen in het brein had gedrukt, en aan mijn heren toehoorders had moeten voorzeggen. Nu ik hen daarbij steeds de vrijheid had gelaten om in afzonderlijke gesprekken verder navraag te doen naar de basis onder mijn onderricht en helderheid, moet ik bekennen dat mij door hun nieuwsgierige vragen nog steeds meer gelegenheid

---

[2] "S.T.".

[3] Vermoedelijk is bedoeld: Christian Thomasius, 1655-1728, 'Versuch vom Wesen des Geistes, oder, Grund-Lehren so wohl zur natürlichen Wissenschaft als der Sitten-Lehre', herdruk 2004. Opgemerkt moet echter worden, dat Thomasius diverse soortgelijke werken heeft geschreven, en waarschijnlijk zijn de meeste in Halle verschenen rond 1700.

werd geboden om in mijn hoofd opruiming te houden. Ik had dus genoeg aanleiding niet alleen om hen daarvoor erkentelijk te zijn, doch ook om ervoor te zorgen dat ik voortaan de gelegenheid had om iemand op zulk een wijze te dienen, dat die ook mij erkentelijk zou wezen. Ik heb daarbij echter uit de overgebrachte knoop van twijfel gezien, dat inzonderheid de leer van het verstand en de wil van de mens, velen aanstotelijk is voorgekomen, waartoe zonder twijfel de uiteenlopende voordracht der geleerden, en vooral de daarop onder hen ontstane twisten gelegenheid kunnen hebben gegeven. Daarom heb ik mij des te meer moeten inspannen om over een en ander iets nauwkeuriger na te denken. Aangezien de ervaring mij heeft geleerd, dat mijn gedachten in zoverre niet ongelukkig zijn geweest, hoop ik dat ze ook voor anderen tot een verheldering van de genoemde leerstelling mogen dienen, in aanmerking nemend, dat dit een van de hoofdwaarheden[4] is die met name in de zedenleer zeer veel grondiger is voorgesteld dan voorheen is geschied. Daarom laat ik mij er thans des te gemakkelijker toe verleiden, om ze na zeer wijs afmeten en goedmoedige toestemming van de zeer beroemde auteur, ter verheldering van zijn zedenleer en de hiervan tot dusverre met argumenten naar voren gebrachte opvatting, hiermede openlijk over te brengen. Mocht ik daarmede het gewenste doel bereiken, dan zal ik reden hebben om mijzelf daarmede te feliciteren. Geschiedt het evenwel niet, dan zullen op zijn minst mijn heren toehoorders die ik tot nu toe had, daaraan een kenteken van mijn oprechtheid en een voor mij gunstig aandenken overhouden. Ik evenwel, zal mij meer en meer door alle tegenstrijdige en geneigde oordelen tot verdere onpartijdig onderzoek van nuttige waarheden laten opmonteren.

Hall, de 21e november, anno 1708.

[4] Onduidelijk.

DE TEKST

§ 1. De leer over verstand en wil wordt besproken.
Het is al enige tijd geleden dat de leer over het menselijke verstand en de wil met grote ijver onderzocht is, en nadat sommigen de straat van het algemene geloof daaromtrent leken te verlaten, zijn onder de geleerden nieuwe twisten ontstaan die ettelijke jaren geleden ten aanzien van beide aspecten nu eens door verstandige, en dan weer onverstandige lieden zijn gehouden.

§ 2. Diverse meningen over deze strijd.
Degenen die van een afstand hebben toegekeken, hebben uit het meerduidige gekijf deels de conclusie willen trekken als zou de kwestie de moeite niet lonen, en er daarbij meer grillen van een opgeblazen schoolwijsheid dan grondbeginselen van ware verstandigheid aan te pas komen. Anderen echter hebben het betreurd - doordat zij de belangrijkheid van de kwestie bij zichzelf leken te onderkennen - dat in een zo heikele kwestie de gedachten der geleerden zo moeilijk te verenigen vallen.

§ 3. Het nut daarvan.
Ondertussen heeft het, zoals het gewoonlijk geschiedt, zoveel vrucht afgeworpen, dat ook jongelieden - en vaak die, van wie de algemene waan het het minste geëist had - zich de moeite hebben gegeven om de kwestie eens te overdenken, zodat zij aldus ook op andere dingen stuitten, die hun anders tot hun schade heel gemakkelijk onbekend hadden kunnen blijven.

§ 4. Daaruit ontstane twijfel.

Hoe evenwel beginnelingen in de geleerdheid door dergelijke twisten een weinig opgemonterd worden, zo valt integendeel niet te loochenen, dat juist zij door de ongelijke voorstellingen der geleerden dikwijls tamelijk aan het twijfelen worden gebracht, zodat zij ook bij een ordelijke voordracht hierbij desalniettemin meer plegen te twijfelen, dan dat zij iets anders doen. Dat heb ik bij hen die mij jaren geleden de eer hebben gedaan om zich van mijn onderricht in de zedenleer en andere met deze verknoopte wetenschappen te bedienen, veelvuldig kunnen opmerken.

§ 5. Gelegenheid tot huidige mening.

Allereerst heb ik bij alle gelegenheden mondeling geprobeerd de kwestie duidelijk te maken en de twijfel daaraan weg te nemen, en heb ik mij - om dezelfde liefde voor de waarheid nog meer te hulp te komen - uiteindelijk niet hoeven te bedenken om mijn toenmalige gedachten iets nauwkeuriger te ontwerpen, hopende dat dit op zijn minst als een gedenkteken van mijn oprechte, aan hun verschuldigde dienstvaardigheid zou worden opgevat.

§ 6. Hoe aan te vangen wanneer men uit deze strijd wil komen.

Wat de kwestie zelf betreft, houd ik het erop, dat een minnaar der waarheid om de kwestie goed in te zien, meer op zijn eigen ervaring en gedachten, dan op de meningen van anderen moet letten, en allereerst de strijdschriften der geleerden hierover geheel uit zijn blikveld moet zetten, totdat hij zich bekwaam acht om ze zonder partijdigheid en de werkzaamheid van anderen te beoordelen. Naarmate de strijdschriften wisselen, kan ik, naar ik meen, duidelijk opmerken, dat de strijdende partijen in essentie niet zo ver van elkander verwijderd zijn als zij zichzelf - en vele anderen met hen - inbeelden, wanneer men slechts de

moeite neemt om ten aanzien van beide aspecten duidelijk te zijn en de kwestie met open ogen te aanschouwen.

§ 7. Hoe ver de partijen elkander opponeren.

Dit kan gevoeglijk niet eerder geschieden, dan wanneer men uit zijn vroegere gedachten omtrent iets, de tegenwoordige afleidt en er akkoord mee gaat dat men ze geheel opnieuw aan beide zijden aanvangt, net zoals twee personen zich wegens een strijdig voorbeeld in de rekenkunst het beste kunnen verenigen wanneer zij weer van voor af aan beginnen, want dan blijkt dat de stap waar zij voor het eerst van elkander gingen afwijken, zich vanzelf laat ontdekken.

§ 8. De mens heeft behalve zijn lichaam ook een ziel.

Welaan dan! Laten wij de kwestie daar aanvangen, waar alom de partijen tot nu toe naar mijn weten het met elkander eens zijn. De mens heeft buiten een binnen de zintuigen vallend lichaam nog een geest of ziel, die onzichtbaar is en zijn wezen niet anders dan vanuit zijn uitwerkingen te kennen geeft, welke evenwel ondertussen zo duidelijk aan het licht treden, dat hun bestaan tot nu toe door niemand - of slechts zeer weinigen - in twijfel is getrokken.

§ 9. Of hij deze met de dieren gemeen heeft.

Of deze ziel iets gemeen heeft met wat bijzonder bij de mens hoort, of dat hij die met de dieren gemeen heeft, is niet zomaar uitgemaakt, doch bij de huidige beschouwing is ons daaraan weinig gelegen. Intussen moeten wij deze voorlopig niet anders beschouwen dan in zoverre hij in het bijzonder bij de mens zijn uitwerkingen laat bespeuren.

§ 10. Hoe ze hier moeten worden beschouwd.
Nu de zaak zo ligt, hebben wij geen reden om ons te bekommeren om de beweging die hij in het menselijke lichaam veroorzaakt. Want men kan die in bepaalde mate ook toeschrijven aan de beesten. Het zal evenwel afdoende zijn, wanneer wij thans datgene zullen zien, wat tot nu toe de algemene opvatting daarover eendrachtig heeft afgesproken.

§ 11. Over de beide hoofdwerkingen daarvan, en met name het verstand.
Dit is de zogenaamde verstandige ziel, die in de mens door denken en willen, zijn beweging te kennen geeft. Denken echter, betekent deels door uiterlijke, deels door innerlijke gewaarwording zich een bepaald begrip vormen over de dingen, en door verstandige conclusies nieuwe gedachten daaruit voortbrengen, hetgeen met één woord het verstand wordt genoemd.

§ 12. Dit is hetzij passief of actief.[5]
Hieruit volgt dadelijk, dat het verstand van de mens deels passief, deels actief is, en daarom ook in uiteenlopende strekkingen in aanmerking wordt genomen.

§ 13. Wat de wil is.
Willen, betekent het liefhebben of verlangen van de dingen die buiten de wil staan; de vereniging daarvan zoeken, haten, ontvluchten, van zich afstoten; en er hetzij genoegen, hetzij misnoegen aan ontlenen. Dit noemt men de menselijke wil.

---

[5] “leidend oder thätig”.

§ 14. Is nu eens passief, dan weer actief.
In zoverre de begeerten van de wil hetzij innerlijk aan zichzelf ontspringen, hetzij door uiterlijke dingen geprikkeld worden, noemt men ze dan ook actief of passief.

§ 15. De kracht van het verstand heeft zijn zetel in het brein.
Wanneer men zijn eigen gewaarwording te rade neemt, merkt men duidelijk, dat de gewaarwordingen uiteindelijk in het brein samenkomen. De werkzame gedachten evenwel, vinden nergens anders dan juist daar hun oorsprong. Daaruit volgt, dat de kracht van het verstand hoofdzakelijk in het hoofd en brein van de mens zijn zetel heeft.

§ 16. Dit leert de ervaring.
Wie zo argwanend is, dat hij denkt dat hij alleen zijn gewaarwording kan vertrouwen, kan slechts overwegen, dat naar alle ervaring - net zoals veel praten het lichaam moe maakt - overmatig nadenken het hoofd droog maakt, en daarmede logischerwijze een nogal bezwaarlijke hoofdpijn aantrekt.

§ 17. De wil zit in het hart.
Daarentegen zal hij gewaarworden, dat de verrichtingen van de ziel die tot de wil behoren, onder de borst of in het hart hun oorspronkelijke woning hebben.

§ 18. De wil zit in het hart.
Waarbij dan wederom de ogenschijnlijke gesteldheid van het hart en de algemene verknoping daarvan met de bloedvaten een niet geringe verzekering zal geven - vooral wanneer men wil letten op de werkingen die ontstaan door de uiteenlopende beweging van het bloed -, dat nu eens toorn, en dan weer

vreugde, liefde, et cetera, in alle delen van het lichaam plegen te volgen.

§ 19. Beschrijving van beide.

Het verstand is dus een kracht van de ziel, die in het brein gewaarwordt of gedenkt. Doch de wil is een kracht die in het hart hetzij een liefderijke of een hatelijke begeerte opwekt.

§ 20. Het onderscheid tussen beide.

Het onderscheid tussen deze uiteenlopende krachten is zo duidelijk, dat niet alleen de spreekwijze van de gewone man, doch ook van de filosofen en - wat nog meer is - zelfs van de heilige auteurs dit moet bevestigen. Vandaar dat men niet alleen zegt dat de mens grillen in zijn hoofd heeft, doch ook dat het hart siddert, dat men van ganser harte bemint, en dat uit het harte kwade gedachten komen.

§ 21. Hun oorsprong komt uit één ziel.

Men heeft het echter niet nodig om twee zelfstandige wezens te verzinnen, en die tegenover elkander op te stellen. De ziel namelijk, die in het hart liefheeft, denkt ook in het brein en bewerkstelligt op die plek een beweging die de gesteldheid toelaat van de daarin gelegde werktuigen en delen van het lichaam; net zoals de ziel, die de hand beweegt, ook aan de beweging van de voeten op gelijke wijze deelneemt.

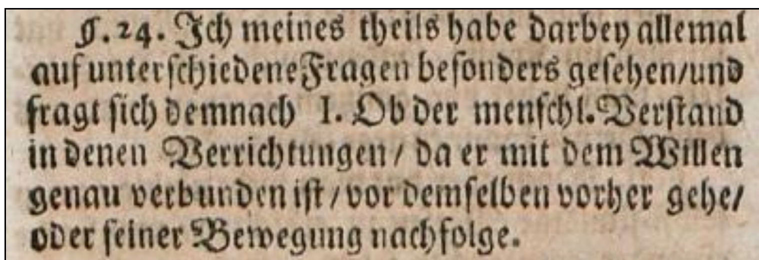
§ 22. Hun onderscheid heeft zijn goede reden.

Sommigen zijn door deze opmerking op de gedachte gekomen, als zou dit ganse onderscheid een geen enkel nut dienende gewaarwording van werkeloze hoofden zijn. Doch wie het voorgaande beschouwt, ziet gemakkelijk in, dat dat in de

menselijke aard zijn goede reden heeft, en daarom ook in de leerstellingen der wijsheid tot allerhande duidelijker gedachten aanleiding geeft.

§ 23. Fouten die bij het onderzoek van deze materie zijn begaan.

Het valt slechts te betreuren, dat de daarbij voorgevallen vragen niet steeds naar het nut of de schade die daaruit volgen kan, beoordeeld zijn geworden, en men dikwijls alles heeft laten aankomen op een hersenschimmig[6] gekijf over de voorkeur en rang van deze twee zielskrachten, waaruit niets anders dan allerhande misverstanden en vooroordelen te verwachten zijn geweest.

§. 24. Ich meines theils habe darbey allemal auf unterſchiedene Fragen beſonders geſehen/und fragt ſich demnach I. Ob der menſchl. Verſtand in denen Verrichtungen/ da er mit dem Willen genau verbunden iſt/vor demſelben vorher gehe/ oder ſeiner Bewegung nachfolge.

§ 24. Diverse vragen die men vermengt, I., over de ordening dezer krachten.

Ik voor mijn part heb daarbij steeds gelet op verscheidene vragen. Dat leidt tot de vraag, I., of het menselijke verstand in de verrichtingen waarin hij met de wil nauwkeurig verbonden is, aan deze voorafgaat, of de beweging daarvan volgt.

§ 25. II. Over de heerschappij van dezen over elkander.

[6] “chimeriques”.

Verder, II., of het menselijke verstand in staat is om te wil aan te sturen, of deze juist het verstand.

§ 26. III. Over hun verderf.
En, III., of het verderf bij de mensen meer aan de wil, dan aan het verstand moet worden toegeschreven, dan wel omgekeerd.

§ 27. IV. Waar het verbeteren moet worden aangevangen.
Daaruit volgt nog een vraag, namelijk, IV., of moet worden begonnen met het verbeteren van de wil of van het verstand.

§ 28. V. Welke het voornamelijk betreft.
En tenslotte, V., of men in zijn bekering meer op de wil, of meer op het verstand moet letten.

§ 29. VERSTAND EN WIL GAAN NU EENS MET ELKANDER, DAN WEER VOOR ELKANDER.
De eerste vraag kan hoe dan ook noch bevestigend, noch ontkennend worden beantwoord. Ik heb boven opgemerkt, dat het verstand en de wil deels actief, deels passief zijn. Het passieve verstand gaat de ene keer direct vergezeld van de wil, en dan weer ontstaat de roering van de wil pas nadat het verstand door de uiterlijke zintuigen geprikkeld is geworden.

§ 30. Een voorbeeld daarvan.
Ik zal een voorbeeld geven. Wanneer een wellusteling geslagen wordt, of amber ruikt, is de gewaarwording van het verstand en de wil zo nauwkeurig verenigd, dat men daarbij geen onderscheid in tijd kan vaststellen. Wanneer echter deze persoon in een rijm een liefdesmorsigheid ontwaart, lijkt de aanblik van

het verstand vooraf te gaan aan het verlangen of de bevrediging van de wil. Zo ondervindt men ook bij de aanblik van een ons aangenaam beeld de aandrift van de wil pas ietwat daarna.

§ 31. De wil drijft het actieve verstand aan.

Men merkt in tegendeel, dat het actieve verstand gemeenlijk wordt aangedreven om na te denken doordat men iets geliefds wil hebben. Vandaar dat sommigen soms de beoordelingskracht van het verstand willen toeschrijven aan de wil.

§ 32. Een voorbeeld daarvan.

Zo worden wederom bij een wellustige mens door de tegenwoordigheid van een schone dame allereerst het passieve verstand en de wil gelijktijdig aangedaan. De laatste echter vuurt de gedachten daarna verder op haar schoonheid af, om die ook slechts in afgebeelde voorstellingen te beschouwen, en zich zogezegd in de gedachten enigszins te goed te doen.

§ 33. Daaruit volgt, I., dat er niets in de wil en het verstand is, wat niet door de zintuigen is binnengekomen.

Vanuit deze opmerking kunnen wij tot de volgende leerstelling concluderen, namelijk, I., dat er zowel in het menselijke verstand als in zijn wil niets is, dat niet enigermate door de gewaarwording der zintuigen in hen binnenkomt.

§ 34. II. Bij alle liefde moet een erkenning vooraf gaan.

II. De menselijke wil kan dus niets liefhebben of haten, wanneer niet in het verstand of de zinnelijkheden daarvan, enige kennis is voorafgegaan. Niemand kan dus aan God gehoorzamen voordat hij erkent dat er een God is.

§ 35. III. Hoe deze erkenning moet worden verkregen.
Deze vereiste kennis in het verstand echter, III., hoeft niet zo helder en duidelijk of volkomen en accuraat te zijn, want een kind kan ook van vader en moeder houden wanneer het noch van hen afstamt, noch het geringste benul heeft van geslacht, waardigheid en titels.

§ 36. IV. Het denken geeft aan de wil, en deze aan het denken gelegenheid.
Overigens is het duidelijk dat, IV., nu eens de gedachten van het verstand aan de wil aanleiding geven tot begeerte, en omgekeerd de begeerten van de wil aan het verstand aanleiding geven tot denken, en dat ze dus onder zichzelf bij hun strijdigheden om de suprematie tamelijk hoffelijk met elkander omgaan.

§ 37. In deze zin zijn zij het allen eens.
En in deze getoonde leerstellingen zijn de strijdende partijen het naar mijn idee met elkander eens, behalve dat de een of ander tegen de nog verder hieruit te trekken conclusies iets zou kunnen inbrengen. Laten wij er slechts uitkomen ten aanzien van de grondbeginselen. Het overige dat resteert, komt dan bij oprechte liefhebbers van de waarheid wellicht vanzelf.

§ 38. OVER DE INDELING VAN DE TWEEDE VRAAG.
De tweede vraag schijnt bij de eerste aanblik welhaast met de eerste op één ding uit te lopen, namelijk dat slechts in de daad het er anders aan toegaat dan waar het verstand eigenlijk heengaat. Of de kennis van het verstand noodzakelijkerwijze de

daad van de wil aantrekt? En of niet de wil geschikt is om de kennis van het verstand dikwijls naar zijn smaak te verleiden?

§ 39. Het ene geschiedt redelijkerwijze[7]*, het andere van nature.*
Wat het eerste betreft, moet men een onderscheid maken tussen hetgeen redelijkerwijze en volgens het verstand zou moeten geschieden, en datgene wat in de verdorven aard van de mensen dagelijks plaatsvindt.

§ 40. Bij verstandigen gaat het verstand voorop.
In elk geval is het juist, dat verstandige mensen niets doen zonder de rede en derhalve zonder verstandige beschouwing van alle daarbij voorkomende omstandigheden. En zonder twijfel is degene die meer de aandrift van zijn neigingen volgt dan de grondige voorstellingen van de regels van het gezonde verstand, niet ver verwijderd van de klasse der dwazen.

§ 41. De wil wordt er echter des te minder direct bij betrokken.
Daaruit volgt echter nog niet, dat een mens noodwendig datgene moet doen, dat hij op het moment dat hij buiten de emotie[8] is, als verstandig onderkent, want men ziet het tegendeel helaas uit de dagelijkse ervaring.

§ 42. Voorbeeld van wellustelingen.
Er zijn dus mensen, die de aandrift der geilheid openhartig voor iets onverstandigs en voor hen schadelijks houden. Wanneer echter de gelegenheid voor het uitoefenen ervan zich voordoet, dan is er niets gemakkelijker dan de kennis van het verstand uit het oog te verliezen.

---

[7] “von Rechts wegen”.
[8] “Affect. Vermoedelijk is bedoeld: ‘dat hij zonder emotie is’.

§ 43. Over eerzuchtigen.

Een tot toorn geneigd mens weet heel goed, wat zijn gezondheid bij zijn onordelijke beweging voor schade lijdt, doch hij maakt zich desalniettemin kwaad, ook ten tijde dat hij midden in dergelijke afwegingen verdiept is, wanneer er maar een lichtvaardige vlieg is die zijn stichtelijke gedachten wil onderbreken.

§ 44. Over geldzuchtigen.

Gierige lieden leren uiteindelijk wel erkennen, dat zij met hun nijd niets bereiken, doch dikwijls slechts anderen des te meer gelegenheid geven om zich op te dringen[9], Ondertussen zijn zij van deze begeerte allerminst af te brengen.

§ 45. Over algemene verrichtingen.

Kortom, wij allen met elkander weten heel goed, dat een koude dronk na de hitte, een plotseling opgestookte kamer na de vorst, een al te heftige beweging na lang stilzitten, voor ons lichaam niet gunstig zijn. Toch moet men door lange schade verstandig worden, voordat men daarbij passende maatregelen in acht neemt.

§ 46. Het verstand dwingt de wil niet.

Daaruit volgt, dat weliswaar redelijkerwijze de wil het verstand moet volgen na verstandige voorstelling, doch ook, dat ondertussen ook het nauwkeurigste bewijs van het verstand niet in staat is om de bandeloze wil in toom te houden.

---

[9] "aufzubringen". Vertaling onzeker. Kent vele betekenissen. Mogelijk gaat het om een zetfout voor "aufzudringen".

§ 47. Hoe ver de voorstellingen van het verstand de verstandigen tot beheersing van de wil dienen.

Intussen geeft men zeer gaarne toe, dat hoe meer een mens zich aan zijn verbetering gelegen laat liggen, des te meer ook zijn wil de voorstellingen van het verstand volgt. Vandaar dat een toornig iemand door het voorhouden van een spiegel, et cetera, dikwijls omtrent iets verzacht wordt. Alleen veroorzaakt deze beweging niet zozeer de zuivere gedachte van het verstand, als wel[10] het nut of de schade door dewelken die voorstelling een andere beweging van de wil oproept. Het komt er dus op aan, wat wij bij de eerste vraag hebben toegegeven en in alles juist is, namelijk dat eeniedere beweging van de wil enige kennis[11] van het verstand vooropstelt.

§ 48. Hoe ver de voorstellingen van het verstand de verstandigen tot beheersing[12] van de wil dienen.

Het is dus duidelijk hoe ver men de aansturing door[13] het verstand boven de wil moet laten uitstrekken, of dat het verstand met zijn werkingen tegen de wil[14] het doel niet noodzakelijker, doch slechts op toevalliger wijze en wel zelden in staat is te behouden.

§ 49. Of de wil het verstand beheerst.

In tegendeel echter is het andere deel van de huidige vraag des te gemakkelijker te beantwoorden. Dat antwoord komt niet al-

[10] "nicht so wohl (...) als (...)". Onduidelijke zinsconstructie.
[11] "Erkentnusz". Dit begrip kent vele betekenissen.
[12] "Regierung".
[13] "das Regiment des".
[14] Onduidelijk of een komma moet worden verondersteld achter 'werkingen'. De gehele zin is onduidelijk.

leen vanuit de dagelijkse ervaring, maar ook uit de algemene boeren- en burgerfilosofie.

§ 50. De liefde is blind.

Wanneer wij steeds verstandig zouden zijn, zouden wij beslist doorgaans slechts goede en mooie dingen liefhebben; daarentegen schadelijke en afschuwwekkende kwesties proberen te vermijden. Alleen wanneer wij de mensen in hun verdorvenheid beschouwen, is er niets algemeners dan dat de liefde blind is.

§ 51. De liefde is blind.

Normaal gesproken, zegt men: wat ons bevalt, beminnen wij. Wij draaien het echter om, en wat wij beminnen, bevalt ons. Wanneer een goede vriend een boek heeft geschreven, komen ons telkens meer volkomenheden dan fouten onder ogen. Daarentegen schijnen de gedachten van gehate personen voor ons van meet af aan méér verachtelijke of zelfs gevaarlijke dingen in te houden dan andere onpartijdige mensen daarin kunnen vinden.

§ 52. De liefde is blind.

Een mens die doorgaans over de redeneringen van al zijn compagnons vaak niet onterecht iets op te merken heeft, aanbidt in tegendeel alle onnozele gemoedsuitingen van zijn maîtresse als zeer wijze orakels, zodra hij eenmaal gevallen is[15], hetzij voor haar mooie pantoffels, of witte hand, of aardige schouders, om het zo maar te zeggen.

---

[15] “sobald er (...) den Narren gefressen”.

§ 53. De liefde is blind.

Kortom, men hoeft maar rond te kijken in de wereld, en men is er door honderd voorbeelden verzekerd van, dat de toeneiging van de wil de gedachten van het verstand in al die aangelegenheden waar ze samenkomen, naar zijn believen nu eens tot lof, dan weer tot kritiek doet overhellen.

§ 54. Een wijze heeft onpartijdige gedachten.

Hoe verder echter een mens wederom tot kennis en verbetering van zijn zelf is gekomen, des te onpartijdiger zijn z'n gedachten en des te minder laat hij zich afhouden van de aandrang van de wil tot rechtschapen onderzoek van hetgeen waar of onjuist is, waarvan echter - net als van hetgeen bij § 47 gezegd is - de oorzaak meer in de wil dan in het verstand gezocht moet worden, daar de begeerten en bewegingen ervan[16] bij een enigszins gecultiveerde mens niet meer zoveel heftigheid hebben om de kracht van het verstand te kunnen verduisteren.

§ 55. DE DERDE VRAAG: OF HET VERSTAND OF DE WIL MEER VERDORVEN IS.

Of het verderf van de mens meer in de wil dan in het verstand moet worden gezocht, zal wel enigszins belicht zijn vanuit de opmerkingen tot nu toe, doch zal nog een afzonderlijke beschouwing vereisen, aangezien de meesten zich daar toch al bij lijken aan te sluiten, hoewel naar mijn idee ook hier het misverstand zeker nog wel moet worden opgeheven.

§ 56. Beide zijn ziek.

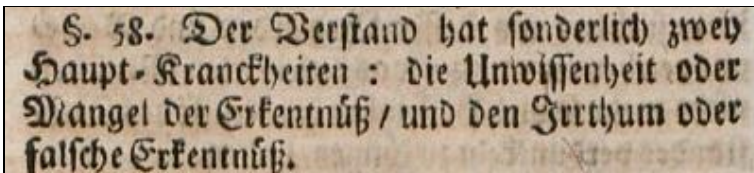
Het is alom een uitgemaakte zaak, dat zowel het verstand als de wil van de mens niet in zijn natuurlijke toestand is, doch zeker enigermate verdorven is, hoewel dit verderf niet steeds net zo

[16] Lees: van de wil.

door de een als door de ander wordt afgeschilderd. Degenen echter die hun eigen ervaring willen ondervragen, kunnen het spoedig eens worden.

§ 57. Wat ziek zijn, betekent.

Men noemt in het gewone leven een ledemaat ziek, die zijn natuurlijke verrichting niet goed volbrengt. Wanneer dus de ogen niet zien, de oren niet horen, et cetera, geeft iedereen toe, dat ze niet echt gezond zijn. Vandaar dat aangaande het verstand een gebrek moeten worden aangemerkt wanneer dat niet goed kan denken; in de wil echter, wanneer de bewegingen daarvan op onordelijke en disproportionele aard de menselijke ondergang willen bevorderen.

§. 58. Der Verstand hat sonderlich zwey Haupt-Kranckheiten : die Unwissenheit oder Mangel der Erkentnüß / und den Irrthum oder falsche Erkentnüß.

§ 58. In het verstand zitten onwetendheid en dwaling.

Het verstand heeft met name twee belangrijkste ziekten: de onwetendheid of het gebrek aan kennis; en de dwaling, ofwel de foute kennis.

§ 59. Of de onwetendheid uit de wil komt.

De onwetendheid wordt met hem geboren, en komt daarom niet uit de wil voort, hoewel het ook juist is, dat de wil de voortzetting der onwetendheid vaak zeer merkbaar onderhoudt. Want waar komt het vandaan, dat velen de noodzakelijkste elementen van de wijsheid niet leren, alsof zij daar geen zin in hebben?

§ 60. Dwaling ontspringt uit de overhaasting.

De oorsprong der dwalingen echter, moet echter van wat dieper worden gehaald. Alle dwaling oordeelt over de overeenstemming van de gedachten met alles wat daarbuiten ligt. En wanneer ze niet voortijdig, of voordat ze de kwestie genoegzaam beschouwt, zou oordelen, dan zou ze weliswaar af en toe in het geheel niet oordelen, maar in elk geval niet verkeerd.

§ 61. Dwaling ontspringt uit de overhaasting.

Zo ontstaat elke dwaling uit een overhaasting. De overhaasting echter hetzij uit een al te groot vertrouwen of wantrouwen, zowel jegens onszelf als jegens anderen. Al het vertrouwen en wantrouwen veronderstelt liefde of haat, ofwel, in één term, een toeneiging van de wil. Dientengevolge komt alle dwaling oorsponkelijk vanuit een toeneiging van de wil, hetgeen ook reeds René Descartes[17] en Le Grand[18] hebben toegegeven.

§ 62. Wat de conclusie hieruit is.

Het is dus duidelijk in hoeverre de wil schuld heeft aan het verderf van het verstand, of hoe ver men deze daarvan kan vrijspreken.

§ 63. Hoe het verstand de wil verderft.

De wil heeft eveneens zijn onordelijke en verdorven toeneigingen, hetzij vanaf de geboorte, of ze worden door dagelijkse voeding met de laster onderhouden. Aan het eerste heeft het verstand zonder twijfel geen schuld; met het laatste echter ziet het er reeds iets bedenkelijker uit.

---

[17] “Renatus des Cartes”, 1596-1650, Frans filosoof en wiskundige.

[18] Bijnaam van Antoine Arnould, 1612-1694, Frans filosoof en wiskundige.

§ 64. Niet geheel.
Domme en ongerijmde opvattingen produceren ook wel dwaze daden en emoties[19], doch niet allemaal, en dus ook niet noodzakelijk en ordelijk, doch toevalligerwijze. Er zijn veel mensen die erge en warrige concepties hebben, met evenwel daarbij vaak goede en eerlijke bedoelingen, en er is niets algemener dan dat mensen tegen hun leer handelen.

§ 65. Doch soms.
Intussen echter kan het verstand aan deze of gene afzonderlijke beweging van de wil in zoverre schuld hebben, als het door zijn foutieve kennis daartoe gelegenheid heeft, alsof men zich bijvoorbeeld over een toespraak kwaad maakt die men op zichzelf geduid heeft, terwijl toch degene die hem heeft gepresenteerd, geheel iets anders in de zin had. Doch tussen de gelegenheid tot zondigen en een werkelijk reden voor de zonden, zit toch volgens ieders begrip een zeer groot onderscheid.

§ 66. Doch soms.
En zo zal men hopelijk zonder bedenking kunnen zeggen, dat het verstand nimmer hoofdzakelijk de oorzaak is van het verderf van de wil, zoals deze dat is van de gebreken van het verstand. Daaruit volgt, dat het verderf van de mens meer in de wil dan in het verstand moet worden gezocht, al is dat ook in aangetoonde mate.

---

[19] “Affecten”.

§ 67. DE VIERDE VRAAG OVER DE VERBETERING.
In deze ordening echter zal nu wel de vierde vraag vanzelf beantwoord kunnen worden, namelijk of men met het verbeteren van de wil of van het verstand moet beginnen.

§ 68. Is uiterlijk of innerlijk.
Men kan hierbij ook verstaan, dat er twee soorten van verbetering zijn. Hetzij van de uiterlijke bemoeienis die anderen met ons hebben, ofwel van de innerlijke verandering van onze gezindheid die daaruit volgen moet.

§ 69. Eerstgenoemde begint bij het verstand.
De eerste moet noodwendig vanuit het verstand zijn aanvang nemen, want hierboven is reeds aangetoond, dat alle neigingen van de wil een bekendheid met het onderwerp waarover het gaat, ten grondslag hebben. Zo kan ik dus niemand de vreze Gods leren, wanneer hieraan niet enig begrip van de onbegrijpelijke God is voorafgegaan. Ik kan niemand een grondige aanleiding geven tot een rechtvaardige en eerbare levenswandel, wanneer zijn verstand zich daaromtrent niet duidelijke denkbeelden laat bijbrengen.

§ 70. Het onbegrip bij sommigen.
Ook hierin stemmen wederom beiderzijds de strijdende partijen overeen en de kwestie is zo duidelijk, dat ik mij er echt over verwonder, hoe een zekere meester in Leipzig - en wellicht met hem nog vele anderen - iemand met een dergelijke mening zo onbedachtzaam kan belasteren.[20]

---

[20] "jemanden dergleichen Meinung (...) aufbürden können". Vertaling onzeker. Mogelijk moet voor "dergleichen" worden gelezen: 'der gleichen'. 'Aufbürden' is belasten, wat dicht ligt bij 'belasteren'.

§ 71. Hoe de wil zonder het verstand gecorrigeerd kan worden.
Daarbij valt echter niet te loochenen, dat soms in buitengewone gevallen ook deze uiterlijke verbetering van de mens zonder bijzondere concurrentie en toedoen van verstand tot op bepaalde hoogte kan geschieden, bijvoorbeeld wanneer een hofmeester de wellust van zijn ondergeschikte moet corrigeren, en deels door zijn goede voorbeeld, deels door allerhande ander tijdverdrijf, deels door het wegnemen van de gelegenheid, deels door aanvuring met een tegengestelde gemoedsgesteldheid, deels door het gewillig veroorzaken van deze of gene in de zin vallende en daardoor ontstane schade, zonder er veel woorden over te spreken - en ongemerkt - zijn verbetering zoekt.[21]

§ 72. Men moet beide tezamen nemen.
Ondertussen zegt niemand, dat de ene kunst veruit te verkiezen valt boven de andere, of dat de andere achterwege moet worden gelaten. Verstandige mensen namelijk, die de gemoedsaandoeningen van anderen moeten genezen, gebruiken beide op zulk een wijze, dat de ene steeds een behulpzame hand reikt aan de andere.

§ 73. De innerlijke verandering begint bij het hart.
De innerlijke verandering echter moet noodzakelijkerwijze eerder in het hart dan in het brein worden gezocht, nu in het voorgaande bewezen is geworden, dat niet de gedachten op ordelijke wijze de neiging van de wil pleegt te sturen, maar deze omgekeerd juist de gedachten.

[21] De strekking c.q. relevantie van dit voorbeeld is onduidelijk.

§ 74. Duidelijker weergave van het proces.

Het proces hiervan komt naar mijn idee op de volgende wijze. Wanneer het verstand door de allernoodzakelijkste denkbeelden een les over het ware en onjuiste, goede en kwade heeft opgenomen, en door herhaalde voorstellingen van de wil omtrent iets, geprikkeld is geworden om het besluit te nemen tot een verstandig leven, dan ontstaat in de wil een begeerte om de met behulp van het verstand onderkende fouten kwijt te raken. Deze begeerte echter, wordt spoedig door een werkelijke verandering begeleid. Hoe meer de wil nu hierin geavanceerd raakt, des te meer worden ook de hindernissen van het verstand uit de weg geruimd, zodat bij later onderzoek ook de dwalingen van het verstand des te gemakkelijker wegvallen, doordat het thans oprechter en onpartijdiger is geworden.

§ 75. Of nog korter.

Met minder woorden: wie een oprecht en tot het goede geneigd hart heeft, leert zijn dwalingen en vooroordelen heel gemakkelijk onderkennen. Wie echter direct de verstandigste moraal in het brein heeft ingebracht, leeft daar vandaan nog niet direct verstandig. Wie deze woorden uit de algemene ervaring en zijn eigen gewaarwording begrijpt, heeft ook de reden van deze vraag meteen ingezien.

§ 76. DE VIJFDE VRAAG: OVER DE VOORKEUR EN BELANGRIJKHEID.

Alleen lijkt het, alsof de vijfde vraag ons des te meer te doen zal geven, aangezien men er het hoofddispuut van heeft gemaakt of er meer gelegen is aan het verbeteren van de wil dan van het verstand. Ik geloof echter, dat men zich dat gemakkelijk had kunnen besparen[22], wanneer men zonder vooroordeel datgene had beschouwd wat ik tot nu toe heb trachten te bewijzen.

---

[22] “haben entübriget seyn können”.

§ 77. Beide krachten hebben een correctie nodig.
Hierin zijn allen het met elkander eens, dat zowel het verstand als de wil een correctie nodig hebben. Het lijkt dus, alsof men de vraag niet eens ter vergelijking naar voren had moeten brengen. Het valt echter niet te loochenen, dat uit dat besluit diverse dingen volgen, die een beschouwing waard kunnen zijn.

§ 78. Het verstand maakt niemand gelukkig.
Ons verstand is gegeven om te beredeneren. Wat zou daar echter van terechtkomen, wanneer wij in eeuwigheid zouden denken, en wat zou een mens zich niet op een wonderbaarlijk geluk beroemen, wanneer hij over alle vragen in de wereld met grote soliditeit kon disputeren, en daarbij een eigenzinnige, onrechtvaardige, grove, onverdraaglijke, vreeswekkende, gierige en eigenwijze kerel zou zijn, voor wie iedereen al van verre een kruis zou slaan? Mij dunkt dat ik een goede, eerlijke en naar zijn aard hoffelijke boer gelukkiger zou achten dan hem.

§ 79. De wil echter wel.
Aangezien nu, zoals het lijkt, gemakkelijk valt te onderkennen dat de mens niet tot redeneren[23], doch tot nog iets anders is geschapen, en zijn gelukzaligheid meer uit het doen dan uit het denken bestaat, volgt daaruit, dat ons redeneren een doel moet hebben, en er dus niet van moet worden uitgegaan dat het gaat om kennis omwille van de kennis.

§ 80. Twee nuttige conclusies.
Ja, verder volgt daaruit, I., dat alle kennis die tot ware en noodzakelijke wijsheid behoort, een uitoefening van de wil tot

[23] Lees: ‘niet uitsluitend tot redeneren’.

bedoeling heeft. En II., dat alle kennis die in het gewone leven en het opbouwen van de wil geen nut heeft, noch nodig, noch schadelijk, doch niet van belang[24] is. Welke regels de zeer beroemde heer D. Fecht[25] in zijn dispuut ‘De veritate coelesti’ ook in de godgeleerdheid met enigszins andere woorden laat passeren.

§ 81. Het opbouwen van de wil is het hoofdwerk der wijsheid.
Zo geschiedt het verbeteren van het verstand niet vanwege zichzelf, doch vanwege het opbouwen van de wil, en dus zou men ook wel kunnen zeggen, dat aan het opbouwen van de wil meer gelegen is dan aan het opbouwen van het verstand.

§ 82. Daaruit vloeit ook een verbetering van het verstand voort.
Bovendien komt er nog iets bij vanuit de bovengenoemde opmerkingen, namelijk dat de reiniging van de wil ook een afleggen van de vooroordelen tot gevolg heeft, waaruit eveneens valt te concluderen, dat het menselijke geslacht meer gelegen is aan de disciplines die in het gewone leven het doen van de mensen reguleren, dan aan die welke slechts het speculeren van het verstand tot doel hebben. En dat is het, waar de vraag op gericht is.

§ 83. Beide moet men samen toepassen.
Ondertussen moet men de reiniging van de wil niet stellen tegenover het verbeteren van het verstand, doch veeleer beide zorgvuldig met elkander verbinden. Want de wil wordt niet gereinigd wanneer er van tevoren niet een licht in het verstand

---

[24] “indifferent”.

[25] Prof. Johann Fecht, ‘De veritate coelesti meletema theologicum’ (Over de hemelse waarheid, theologisch essay), etc., 1712. Merkwaardig, want later uitgegeven dan het huidige werk.

is aangestoken. En het licht van het verstand is aan vele duisternissen onderworpen, zolang niet eerst de onstuimige bewegingen van de wil voorkomen zijn.

§ 84. Beide moet men samen toepassen.

Kortom, het verstand moet verbeterd worden, opdat het de waarheid leert onderkennen. Doch geen enkele waarheid maakt de mens zonder toepassing gelukkig of ongelukkig. Hoe dichter dus een waarheid komt bij het menselijke doen en laten, des te nuttiger is die. De overige inspanningen kan men echter als een onschuldig tijdverdrijf heel goed het verstand laten passeren.

§ 85. Tot slot.

Wanneer men dit onpartijdig wil overwegen, zal blijken dat de gemoederen van degenen die in deze leer elkander tegengesteld leken te zijn, niet zo ver van elkander verwijderd staan als men zich inbeeldt. Tegelijk echter zal men verbindende gedachten kunnen vatten en ik vrees niet, dat uit de zo gevestigde grond-beginselen enige meningen moeten volgen die gevaarlijk zijn voor de heilige godgeleerdheid, of de wetten van de staat, of de regels van het gezonde verstand.

E I N D E

